

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պ ա տ կ ե ր

(Կրթուած բուրժուայի կեանքից)

I

—17-դ Աճ-ը ազանտ է.

—Այո, ազատ է.

Ուրեմն—ուղարկէք չէմօղանս—ասաց և կառքից իջաւ մի միջանասակ, փոքրիկ «փորով», լայն ուսերով, առողջ կաղմուածքով պարոն և կարճ ու հաստատ ոտներով սկսեց շուտ-շուտ բարձրանալ Թիֆլիսի գլխաւոր հրապարակի վրայ մի շքեղ հիւրանոցի աստիճանները։ Նա այնպէս շտապ էր փութում ըայլերը, որ հիւրանոցի բարապանը՝ մի ձեռքով ոսկէհուռ շրջադգեստի փեշերը վեր քաշած, միւս ձեռքին լիք ու ծանր չէմօղանը և ճամփորդական պաշարի սիրուն զամբիւղը կռան տակ, հագիւ էր կարողանում յետևից հասնել։

—Էլի առաջուայ պէս խաղաղ է ձեր հիւրանոցը,

—Այո, այո, բոլորովին խաղաղ, պատասխանեց բարապանը, որ գործում էր և խօսում մեքենայօրէն։ 15 տարի նա բարապան էր, միշտ էլ տեսել էր հիւրեր ըստ երևոյթին խաղաղութիւն սիրող, բայց ճանապարհ գցելիս միշտ էլ այլ կերպ էր դուրս եկել...

Միջանցքում նրանց ընդունեց հիւրանոցի տէրը, մի փոքրիկ մարմնով, ճաղատ գլխով, խորամանկ ու մանրիկ աչքերով վրացի, պաշտօնական ժպիտը դէմքին։

Նա ցոյց տուեց 17-րդ Աճ և հրաւիրեց հիւրին ներս։ Այդ Աճ-ը երկու մեծ լուսամուտ ունէր, մէկը մի գեղեցիկ շիրմայով զատած՝ ննջարանի համար։ Թէ ննջարանի մասը և թէ ընդունարանը շատ ճաշակով և շքեղ կահաւորած էր, ոչինչ պակաս բան չկար։ Հիւրը անցաւ ննջարանի կողմը, նայեց մահճակալի գեղեցիկ նկարներին, որ ինչ որ տեսարան էր

լեռները ու լճերը աշխարհից. աչքին ընկաւ գեղեցիկ մարմար լուացարանը՝ շքեղ հայելիով: Նա մեքենայաբար բարձրացրեց ձեռքը, մատները դրեց քթի միջնորմի մօտ՝ փոքրիկ բեխերի վրայ և սղալեց, յետոյ շփեց լիքը թշերը և փոքրիկ ու սուր միրուքը, որից մի փունջ բռնելով՝ տարաւ բերանը և առնելով սպիտակ առամենների մէջ՝ սկսեց կրծել միրուքի մազերը և իր դէմքը դիտել լուացարանի յստակ հայելու մէջ: Նայեց ճակատին, որ շատ լայն էր և խոհուն, նայեց աչքերին—դեռ վառվռուն էին, նայեց լիքը թշերին—դեռ շատ թարմ էին, նայեց կարճ ու սև մօրուքին—բաւական սպիտակ մազեր կային—նա մի յոգնած հայեացք գցեց հայելու վրայ և շուտ եկաւ նրանից:

—Հաւանձում էք, հարցրեց վրացին:

Հիւրը որ աւելի իր դէմքով էր զբաղուած, քան թէ Ադիտիով, զարմացած հարցրեց.

—Միթէ ինձ չէք ճանաչում, այս Ա-ում ես շատ անգամ եմ իջել:

Վրացին ներողութիւն խնդրեց և յիշեց: Գուցէ կեղծեց, բայց յիշեց թէ ճանաչում է, որ մի քիչ շոյած լինի պարոնի փառասիրութիւնը: Եւ իրաւ, ի՞նչպէս էր նա մոռացել Գերասիմ Գաւրիլիչին, գաւառի այդ յայտնի փաստաբանին, որ 15 տարուայ հնչակ ունէր և Թիֆլիս գալիս համարեա միշտ էլ այդտեղ և այդ նոյն Ա էր իջնում:

Գերասիմ Գաւրիլիչն իրաւունք ունէր մի քիչ «ուռչելու». 15 տարուայ փաստաբան էր և շատ լաւ անուն ու դիրք ունէր գաւառում, անուն ու դիրք, որ ձեռք էր բերել միմիայն իր սեպհական խելքով և տոկունութեամբ:

Ի բնէ ընդունակ և սուր, նա շուտ ըմբռնում էր իրերի և հանգամանքների փոխադարձ յարաբերութիւնները և որոշ դէպքերի որոշ հետեանքները: Այդ էր պատճառը, որ նա համարեա ամեն բանում էլ յաջողութիւն էր գտնում: Դեռ երիտասարդ ուսանող՝ նա էր «ամենազարգացածը» իր ընկերների մէջ և ամենից լաւ բլիթարդ խաղացողը. նորաւարտ իրաւաբան և կլուբի անդամ՝ նա էր աչքի ընկնում իր խելքով և ազարտ խաղերով: Եթէ մի բան նա չսիրէր, չէր էլ սկսի և ձեռք էլ չէր տայ, բայց որ սկսեց, կը կատարէր շատ լաւ և շատ բարեխիղճ: Երևի այդ էր պատճառը, որ նա շատ շուտ անուն հասնեց և պատկառելի տեղ բռնեց գաւառի անհաստատ և մեռած կեանքում, ուր շատ դժուար է տիրող ճահճի մակերևոյթից բարձրանալ, ուր շատ ընդունակութիւններ կուլ են գնում և խեղտում:

Նրան յարգում էր «գործատէրը», որովհետեւ շատ բարեխիճ էր և փողի յետևից շատ չէր ընկնում: Նրան յարգում էր գաւառի «ինտելիգենցիան», որովհետեւ «առաջադիմական գաղափարները» ամենաջերմ պաշտպանը նա էր, որ բաց ճակատով, նայած հանգամանքին, համարձակութեամբ մտրակում էր «կեղտոտ աղայականութիւնը» և «փշրում նրանց կուռքերը», ինչպէս «ովորաբար ասում են գաւառի վարժապետ—թղթակիցները... Նրան յարգում էին քաղաքի լաւ ընտանիքները, մանաւանդ հարսնացու աղջիկների տէրերը, որովհետեւ նա «լաւ փեսացու» էր: Նրան սիրում էին այրի կամ ամուսնաւոր կանայք, որովհետեւ նա նման չէր մօղայական ջրալի «կաւալներին» և դատարկ ֆրագներ չուներ, աւելի գործնական էր...

Նրան շատ էր օգնում և այն, որ նա հասարակաց կործիքից միշտ իրան բարձր էր պահում, գլուխ չէր դնում «ասէկօսէներին» և վարում էր բոլորովին իր զգացմունքների, իր խելքի թելադրած ձևով մի «քնական կեանք»: Նա այն համոզման էր, որ անհատական ազատութիւնը առաջին տեղն է բռնում բոլոր «ազատութիւնների» մէջ: Նա ազատ էր ամեն նախապաշարժունքներից և ոչինչ նրան չէր կաշկանդում: Նրանից բոլորը ակնածում էին և զգոյշ էին պահում իրանց նրա մօտ: Այդ նրա մէջ զարգացրեց մի քիչ գոռոզութիւն, թէև նա ոչ մի կերպ չէր արտայայտում այդ...

Օ, այդ բանում նա բաւական խելօք էր և համեստ: Լաւ ճանաչելով հասարակութեան և մարդկանց հոգին, գիտէր թէ ինչն է աւելի գրաւում և խաբում նրանց: Լինել գոռոզ, բայց ձկանալ համեստ, լինել պահանջող, բայց ցոյց տալ իրան սակաւապետ, լինել փառասէր, բայց ցոյց տալ խորին արհամարհանք դէպի «նանիւր փառքը», լինել փողասէր, բայց մի քանի շռայլութեամբ ցոյց տալ, որ նրա աչքում ոչ մի նշանակութիւն չունի «փողը», վերջապէս լինել մինչև ոսկրների ծուծը իգամուլ, բայց հեռու մնալ նրանցից ցերեկները՝ հասարակութեան մէջ, բայց շատ մօտ նրանց՝ առանձնասենեակում...

Նա ունէր և ահագին քաջութիւն արհամարհելու իր հակառակորդին, լինէր նա ուժեղներից ուժեղը, թէ հարուստներից հարուստը, որովհետեւ իր յոյսը իր խելքի և իր մասնագիտութեան վրայ էր, լաւ զգալով, որ այդ երկուսն էլ նրան չեն դաւաճանիլ երբէք, և նա չփոշմանեց: 15 տարուայ տոկուն մրցումն ու աշխատանքը նրան շատ բան տուին և նա այսօր լաւ տեղ էր բռնում և հասարակական կեանքի մէջ ստեղծել էր մի «դիրք», որ ունէր շատ «համակրելի» դէմք:

Մի բան միայն մի քիչ կարող էր հսկանալ նրա այդ

դիրքը, եթէ նա շուտով միջոցներ ձեռք չառնէր: Այդ այն էր որ նա գաւառում ապրում էր ամուրիի կեանքով, սիրունի-
ների յետևից քաշ գալով, թէև ի հարկէ շատ զգոյշ և տակտով
էր նա շարժւում:

Մյդ մէկ, միւս կողմից էլ տարիներ ծանր պարապմունք-
ները բաւական հոգս էին պատճառել նրան և նա բաւական
յոգնած էր զգում իրան: Շարունակ ծանրաբեռնուած սիրու-
հիներով, որոնց «նազը» քաշելը բաւական դժուար բան է, նա
արդէն մտածում էր, որ ժամանակ է խաղաղ նաւահանգստի»
մասին մտածել և այդ նոր հոգան էր, որ շուտ—շուտ նրան
քարշում էր Թիֆլիս, ուր նա հաւանել էր իր մի սիրուհու գե-
ղեցիկ և մատաղ քրոջը:

II

Նա բաց արեց չէմօդանը, հանեց մի փոքրիկ վերմակ,
դրեց մահճակալի վրայ, յետոյ հանեց նոր փոխանորդ, գուլ-
պաներ, օսլայած շապիկ, նոր փողպատ, Թաշկինակ և ամենը
դրեց կողքին, որ պատրաստ լինի. ապա հանեց իր նոր գտակը,
դրեց աթոռի վրայ, սև բրիւկը և լայն օձիք ժիլետը՝ դրեց
ֆրակի մօտ: Փակեց չէմօդանի այդ մասը, բաց արեց միւս
մասը, հանեց մի քանի պրքեր, հանեց մեծ պօրտֆելը. գրքերը,
դարսեց մէջը, հղած Թղթերի մօտ, չէմօդանը հրեց մի կողմ:
Նստեց մահճակալի վրայ, հանեց ոսկէ մեծ ժամացոյցը, որի
ոսկէ շղթան ժիլետի մի կողմից կամարի պէս կախուած էր
նրա կրողիկ փորի վրայ: Նա տեսաւ, որ դեռ ժամի 7-ն է,
մինչև 10ը երեք ժամ կար: Նա ուզում էր հանգստանալ, որով-
հետև գիշերը վագոնում չէր քնել: Իր հետն էր մի ռուս օբի-
որդ, որի ազգանունը չգիտէր, որին ամենը Վարեա էին ա-
սում: Նա շրջանային դատարանի գրագիրն էր՝ ընմինգտոնի
վրայ: Վարեայի ծնողները Թիֆլիս էին և նա օգտուելով ա-
ռիթից, խնդրեց Գերասիմ Գաւրիլիչին իրան ուղեկցել զատ-
կուայ տօներին՝ ծնողների մօտ լինելու համար:

Գերասիմ Գաւրիլիչը աւելի հանգիստ լինելու համար, հա-
նեց շորերը և մեկնուելով փափուկ անկողնու վրայ, վրան քա-
շեց իր վերմակը: Անկողնի սառնութիւնը սառիպեց նրան մի
քիչ կուչ կալ և ոտ ու գլուխ հաւաքելով նա վճռեց ոչ մի բա-
նի մասին չմտածել, քնել:

Նրան չյաջողուեց շուտով ազատուել իր մտքերից: Նախ
նա մտածում էր իր «գործի» մասին, յետոյ միտքը եկաւ իր
ողջ ճանապարհորդութիւնը և գիշերը Վարեայի հետ միեկնոյն

կուպէում: Յիշեց թէ ինչպէս համոզեց կանդուկտօրին և անցաւ կանանց մասը,—լաւ էր, որ այնտեղ ուրիշ կանայք չկային,—մտածեց նա և շփեց դէմքն ու աչքերը: Այդ մտքի վրայ նա մի քիչ սթափուեց և յիշեց բոլոր մանրամասնութիւնները.—
Օ, ինչ անհանգիստ գիշեր էր, որքան կենդանի, վառվռուն է այդ անպիտան աղջիկը, որքան չարաճճի—և նա միտք բերեց աղջկայ բոլոր չարութիւնները, վերջը հասաւ իր գործած մեծ չարութեան, նա մի առանձին եղանակով մրմնջաց.—Դա, և շուռ եկաւ միւս կողքի վրայ, պինդ փակեց աչքերը և սկսեց խռմփացնել, որ քունը տանի:

Հինգ ըոպէ չանցած՝ Ա ի դուռը բացուեց և ստիպեց նրան գլուխը վերմակի տակից հանելու:

—Կտուպանը սպասում է, յայտնեց ծառան:

Գերասիմ Գաւրիլիչը յիշեց, որ մոռացել էր կառապանին և իզուր կէս ժամ նրան սպասեցրել էր: Ձեռքը մեկնեց, աթոռի վրայի իր ժիւետը առաւ, գրպանից մի ըռուրի հանեց.—

—Առ, ասաց աղայարար ծառային, ողջ տուր իրան:

Ծառան դուրս եկաւ: Նա կրկին կծկուեց վերմակի մէջ և աշխատեց քնել:

Ծառան կրկին երեաց դռներում:

—Ձեր անցաթուղթը:

—Միթէ յետոյ չէր կարելի, չէք թողնում մարդ քնի:

—Ներեցէք, մեղ ոստիկանութիւնը շատ է զօռում, էլի վախենում են անկարգութիւններից:

—Ի՞նչ բան է:

—Ո՛վ է իմանում, ասում են որպէս թէ Պետերբուրգից նոր սոցիալիստներ են եկել և...

—Ուղի՞ղ է, ի՞նչ մանրամասնութիւններ գիտէք,—անկեղծ հետաքրքրուեց Գերասիմ Գաւրիլիչը, գաղտնի ուրախութիւն զգալով, որովհետեւ... հոգով մարմնով ինքն էլ «յեղափոխական» էր մեծ համակրութեամբ էր վերաբերում ճշմարտական հարցին: Նա յիշեց, թէ իր ուսանողութեան ժամանակ որքան բան էին անում իրանք այդ ուղղութեամբ, որքան ազատ գրքեր ու մտքեր տարածում: Այն ժամանակ «գործը» դեռ հասունացած չէր: Միթէ 15 տարուայ մէջ այնքան զարգացաւ, որ հիմա արդէն կռիւր դարձել է անխուսափելի... Ձէր սպասում:

—Դեռ ոչինչ չկայ, միայն ասում են Սալդատսկի Բազարը լիքը զինուոր ու կազակ են կանգնացրել,—խօսեց ծառան և վերցնելով անցաթուղթը, դուրս գնաց:

Գերասիմ Գաւրիլիչը դուրս եկաւ վերմակի տակից, ոտաբոբիկ՝ ցուրտ յատակի վրայ ման գալով՝ գնաց փակեց Ա-ի

դուռը, բանալին հանելով դրսևի կողմից և մի անգամ հետ պըտտելով ներսի կողմից, շուտով մտաւ տեղը, շփեց մրսած ոտքերը, գլուխը կոխեց վերմակի տակ, աշխատեց քնել: Կէս ժամից յետոյ արդէն նա քնել էր և կանոնաւոր շնչառութիւնը ուռցնելով և իջնցնելով բարակ վերմակը, ցոյց էր տալիս, թէ ինչ առողջ կրծքից է ելնում օդը:

III

Միւս օրը, ուղիղ 10-ին նա զարթնեց, լուացուեց, շորերը փոխեց, պաշտօնական ֆրակը հագաւ, վերարկուն ծածկեց, պորտֆելն առաւ և դուրս եկաւ փողոց, նստեց առաջին պատահած կառքը և գնաց:

— Ո՞ւր քեզ, հարցրեց կառապանը, քաղաքավարի կերպով կռանալով դէպի պարոնը:

— Դատաստանական պալատը:

Կառապանը ուղղուեց իր տեղում, շարժեց սիրուն սանձերը և սովոր ձիերը սովոր դնացքով արշաւեցին քաղաքի մեծ պողոտայով:

Դատարանում դեռ վաղ էր. իրաւաբանների սենեակում ծանօթներ չկային: Գերասիմ Գաւրիլիչը տեղեկացաւ նշանակած գործերի ցուցակից, որ իրանց գործը շուտ կըսկսի, մի քիչ ուրախացաւ, որ շուտ կ'արժնի: Նա արդէն ձանձրանում էր և շտապում: Նստեց և զգուշութեան համար մէկ էլ աչքի անցրեց իր գործի հանգամանքները: Նա բոլորովին համոզուած էր, որ դատաստանական պալատն էլ անպատճառ կ'հաստատի շրջանային դատարանի վճիռը՝ իր օգտին:

Դա բաւական հետաքրքիր գործ էր. հետաքրքիր, որովհետեւ Շարիաթը և «դարևոր սովորութիւնները» մեծ տեղ էին բռնում այդ գործում: Այդ հիմքերով Նախիջևանի հարուստ խաներից մէկի վեց աղջիկների հաւատարմատարը ուզում էր խանի ահագին կարողութիւնը, նրա մահից յետոյ, հաստատել տալ աղջիկների օգտին. զրկելով միակ օրինաւոր ժառանգին, խանի որդուն: 6 աղջիկների համար նա պահանջում էր ողջ կարողութեան $\frac{6}{7}$ -ը, այնպէս որ խանի որդուն պիտի մնար $\frac{1}{7}$ -ը:

Գերասիմ Գաւրիլիչը այնպէս քանդեց իր հակառակորդի որդի իրաւաբանական «կախարդութիւնը» որ թէ Շարիաթը և թէ «դարևոր սովորութիւնները» մնացին մի կողմ: Նա չնդունեց Շարիաթի սոսկ խօսքերը. «իւրաքանչիւր աղջիկ ստանում է հօր ժառանգութեան $\frac{1}{7}$ մասը» որպէս օրէնք և հաստատեց

նրա թիւը լինելը: Ինչո՞ւ:—Շատ պարզ պատճառով: Նա օրինակի համար, ասաց, որ եթէ խանը ունենար ոչ թէ 6 այլ 16 աղջիկ, հետաքրքիր է, ինչպէս պիտի վարուէր Շարիաթի ուժով իր պ. հակառակորդը. չէ որ ողջ կարողութիւնը $\frac{7}{7}$ է. որտեղից վերցնել մնացած $\frac{0}{7}$ և այլն:

Շրջանային դատարանը դառաւ, որ միայն և միայն $\frac{1}{7}$ -ը կհասնի խանի աղջիկներին. լինին նրանք վեց, թէ 16 հոգի, իսկ մնացած կարողութիւնը հաստատեց խանի միակ որդու վրայ:

Հակառակորդ իրաւաբանը բողոքեց դրա դէմ և գործը անցաւ Դատաստանական Պալատը:

Դատաստանական Պալատի դահլիճը կամաց կամաց լըցւեց բազմատեսակ խառը հասարակութիւնով: Քանի մօտենում էր ժամանակը, այնքան շատանում էր տենդային իրարանցումը պաշտօնեաների մէջ:

Դահլիճում համեմատաբար շատ մեծ հասարակութիւն չըկար: Մի ռուս կին, սեւեր հագած, ինչ որ ծերունի դիներալի հետ հետու քաշուած՝ խօսում էին: Ծերունին մի բան էր բացատրում, կինը երևի չէր հասկանում կամ չէր համաձայնում նրա հետ:

Եկան մի քամի իրաւաբաններ, սև ֆրակները հագնեւրին՝ արծաթ նշանները կրծքներին և անցան իրանց սենեակը: Երևաց նաև Դերասիմ Դաւրիլիչի հակառակորդ իրաւաբանը, մի տարիքաւոր ծերունի, սպիտակ մազերով և դեղին, մոմի դաշն երեսով: Նրանք բարեկեցին իրար և աչքերով մէկ-մէկու ուժ չափեցին:

Լսուեց մի թեթև զանգահարութիւն: Մի ծառայող դարձաւ դէպի հասարակութիւնը և ինչ որ փնթփնթաց:

Բոլորը ոտքի ելան: Ամբիօնի դռները բացուեցին և աջ ու ձախ կողմերից միաժամանակ ներս մտան դատաւորները, դատախազը և քարտուղարը՝ պաշտօնական «սուրտուկներ» հագած և լուրջ դէմք շինած: Նախագահը՝ մի փոքրիկ ծերունի, խրուեց մեծ բազկաթուռի մէջ: Ընդարձակ սեղանի յետևից հաղիւ ցցել էր գլուխը և ճպոտ աչքերն էր տրորում: Նա Գլուխը թեքեց նախ աջ ընկերին, յետոյ ձախ կողմը և մի ինչ որ փափսոց սկսուեց նրանց մէջ: Հեռու նստած դատախազն էլ շարժուեց իր տեղում: Քարտուղարը մի քանի բացատրութիւններ տուեց: Նախագահը տմբամբացրեց գլուխը և անդամներից մէկը սկսեց զեկուցումը:

Ջեկուցանող անդամը կմկմալով բացատրում էր գործի էութիւնը և շուտ շուտ թերթում ձեռքի տակ եղած «գործը»:

ինչպէս երեւում էր, նա ուշադրութեամբ չէր կարդացել տանձ այդ գործը, և ուզում էր հէնց այդ տեղ և՛ կարդալ, և՛ ղեկուցանել: Դրա համար էլ շարունակ կմկմացնում էր և ը՛ ը՛ անում: Վերջապէս զեկուցումը վերջացաւ: Նոր վկաներ չկային, հերթը հասաւ իրաւաբաններին և նախագահը ականջները սրեց, որ գոնէ նըսնցից մի որոշ կարծիք լսի գործի մասին:

Նախ վերկացաւ Գերասիմ Գաւրիլիչի հակառակորդը և փորձուած ու բան տեսած իրաւաբանի լրջութեամբ և պաղարիւնութեամբ կրկնեց թեթեակի գործի էութիւնը, իր բողոքի մօտիւնները, յիշեց Շարիաթի և դարեւոր սովորութիւնների ուժը, յիշեց մի քանի դոյնանման վճիռներ Շրջանային Դատարանում դեռ հին ժամանակներից և վերջը խնդրեց քանզի Շրջանային Դատարանի վճիռը և հաստատել իր պահանջները:

Նախագահը և միւս անդամները լսում էին նրան և աչքերը ճաճապցնում: Դատախազն էլ իր ժառանգի եղունգներն էր կոտորում փոքրիկ մկրատով:

Արդարադատութիւնը իր գործն էր տեսնում... Յետոյ սկսեց խօսել Գերասիմ Գաւրիլիչը.—Նա շատ կարճ կապեց իր «ճառը» և խնդրեց գործին նայել զուտ օրէնքի և յօդուածների տեսակէտից: Չմերժեց նա իհարկէ «Շարիաթի և դարեւոր սովորութիւնների» ծածմած առակի ուժը (այդ խօսքերի վրայ մի թեթեւ ժպիտ անցաւ դատախազի դէմքին), սակայն գտաւ որ, եթէ առանց խորը մտածելու այդպէս են վարուել մինչև օրս, դա դեռ չի կարող օրէնքի ուժ ստանալ, որի հիմքը պիտի լինի լոգիական ճշմարտութիւնը: Իսկ երբ նա յիշեց ^{9/7}-ի հաշիւը, նախագահը ժպտաց և նայեց իր ընկերներին:

Գերասիմ Գաւրիլիչը վերջացրեց և նստեց իր տեղը: Անցաւ մի քանի տաղտկալի րոպէ: Հակառակորդը խօսք խնդրեց և ասաց էլի մի քանի բան, բոլորն էլ համարեա կրկնութիւն. նոր ոչինչ չկար: Դատաւորները արդէն հասկացել էին «գործի» էութիւնը և է՛լ նրան չէին լսում: Նախագահը քաղաքավարութիւնից ստիպուած՝ նայում էր խօսացող իրաւաբանին և ցոյց էր տալիս, թէ լսում է նրան, թէև յոգնել էր և ոչինչ էլ չէր լսում, չէր ուզում լսել:

Յետոյ խօսքը դատախազինն էր: Նա թողեց իր եղունգները, կանգնեց և սկսեց մի ինչ որ բան կմկմալ, նրա կրմկմոցից ոչ ոք ոչինչ չէր լսում և ձևի համար նախագահը շարժում էր ծերունի գլուխը ու հաւանութեան նշաններ տալիս:

«Գործի» ընթացքը վերջացաւ: Դատաւորները վերկացան, գնացին խորհրդակցելու: Լռիկ դահլիճը կենդանութիւն

ստացաւ: Ասող, խոսող իրար խառնուեցին: Մօտ եկաւ խանի միակ ժառանգը և բարեկեց իր պաշտպանին: Սա ժպտաց և յոյս տուեց: Սանի միակ որդին, որ կլոր, թրաշած դէմքով, սև բեխերով, ճպռտ և քնատ աչքերով, սև խուճուճ մազերով մի երիտասարդ էր, մի քիչ ուրախացաւ: Եթէ այդ գործում նա տարուէր, ի՞նչ պիտի անէր առանց ժառանգութիւն ստանալու: Լաւ ուտող, խմող, քէֆերի սովոր մի ազնուական ինչ կարող էր անել աղքատանալուց յետոյ:

— Սան, դու մնա, լսիր վճիռը, յետոյ կգաս ինձ մօտ, հիւրանոց, ես քեզ ասում եմ, որ բոլորովին միամիտ եղիր:

— Բաշուստա, խօսեց խանի որդին և ճանապարհ գցեց Գերասիմ Գաւրիլիչին:— Կգամ և քեզ լուր կրեմեմ:

— Ինձ լուր հարկաւոր չի: զիդեմ արդէն այդ լուրը. դու ինձ փող բեր,— աւելացրեց նա կամաց,— շատ հարկաւոր է:

Սանը մնաց և մտածում էր: Հօր մահից յետոյ այդ առաջին անգամն էր, որ նա հոգսի մէջ էր ընկել և շատ վախում էր: Բայց երբ լսեց, որ վճիռը իւր օգտին է, ուրախութիւնից փափախը հանեց և սիրուն բեխերը սկսեց ոլորել: Իր ներքին ուժը զգացող վազրի պէս նա դուրս սողաց դահլիճից և վազեց հիւրանոց՝ իւր ուրախութիւնը թափելու:

Նրա մօտ 1900 թ. փող կար, որից 800 թ. պիտի տար Գերասիմ Գաւրիլիչին:— 1000 մանէթ կտամ, խօսում էր նա ուրախացած,— մաշալլա:

Գերասիմ Գաւրիլիչը անհոգ նախաճաշիկ էր անում վարեայի հետ, երբ Սանը ներս ընկաւ ուրախ ու զուարթ:

Նա էլ ոչինչ չկարողացաւ խօսել, չլսեց նստելու հրաւերը և մաշալլա, մաշալլա էր կրկնում: Յետոյ նա հանեց ծոցից երկու հատ 500 թ.-նոց թղթադրամ ու դրեց Գերասիմ Գաւրիլիչի առջև: Գերասիմ Գաւրիլիչը ժպտաց, հանեց իր ծոցից ուղեակը, և երկու հատ հարիւրանոց մեկնեց Սանին:

— Եօխ, ասաց Սանը. երկու ձեռքերը վերև բարձրացնելով: Կմկմալով բացատրեց իր խորին շնորհակալութիւնը և չուզելով խանգարել նրան, շուտ եկաւ ու գնաց, որ իր ընկերներին յայտնի և մի լաւ քէֆ սարքի:

Վարեան, որ մի թխլիկ և առողջ կազմուածքով, փարթամ մազերով, մեծ ու գրաւիչ աչքերով աղջիկ էր, այդքան փող չէր տեսել, զարմացքից կախեց գլուխը և նայում էր իր հացի սարքին: Յետոյ, երբ նա բարձրացրեց գլուխը և նայեց Գերասիմ Գաւրիլիչին. նրա հայեացքը արտայայտում էր մի խորին հաւատ դէպի նրա ամենակարողութիւնը:

Գերասիմ Գաւրիլիչը երևի չտեսաւ, կամ չտեսնելու

տուեց իրան, վերցրեց փողերը, դարսեց ցուցակի մէջ, իսկ մի հատ հարիւրանոց թողեց սեղանի վրայ, Վարեայի ձեռքին մօտ:

—Այս ինչն է թողիք, հարցրեց աղջիկը զարմացած:

—Դա քեզ համար թողի, վերցրու զատկուայ համար բաներ կառնես:

—Ախ, հարկաւոր չի, ինչ նեղութիւն, առսնց այն էլ ես ձեզ շատ նեղութիւն տուի իմ ձեզ հետ գալովս:

—Դէ լաւ, խնդրում եմ, շարունակեց Գերասիմ Գաւրիլիչը, որ միշտ էլ անյարմար դրութեան մէջ էր ընկնում, երբ ստիպուած էր լինում կեղծ քաղաքավարութեան դէմ կեղծ ձևերով խօսել:—Դու ինձ ոչ մի նեղութիւն չես տուել, ընդհակառակը... Նա էլ չշարունակեց, այլ բռնեց աղջկայ երկու ձեռքերը և պինդ համբուրեց: Յետոյ նա իր ձեռքով հարիւրանոցը դրեց նրա բեղիկի վրա մէջ և ծիծաղեց:

Նրանք վեր կացան սեղանից:

—Ես մի քիչ գործ ունիմ, ասաց Գերասիմ Գաւրիլիչը, ձեռքի մաքուր անձեռոցիկը ցած դնելով,—դու ազատ ես. ես վաղը գուցէ չկարողանամ դուրս գալ, յամենայն դէպս երեկոյեան հանդիպիր, ես կասեմ, թէ երբ կարող եմք գնալ:—Նա ուղում էր նրան իր մօտ ունենալ երեկոյեան, դրա համար էլ հնարեց այդ ձևը:

Վարեան հասկասցաւ և ուրախացաւ. մի թեթև կարմրեց և փոքրիկ ձեռքը մեկնեց՝ մնաս բարևի:

Գերասիմ Գաւրիլիչը բռնեց մեկնած ձեռքը և միւս ձեռքով գրկելով նրան խոտեց աղջկան և մի պինդ համբույրով սեղմեց նրան իր կրծքին: Աղջիկը ուշ սթափուեց և ազատուելով նրա գրկից, շուտ շուտ դուրս եկաւ ձեռքից:

Գերասիմ Գաւրիլիչը մի քիչ հանգստացաւ յուզմունքից, լուաց ձեռքերը, սրբեց, և գլխարկն առնելով՝ դուրս ելաւ փողոց:

IV

Գեղեցիկ գարնանային օր էր. մէկը այն դուրեկան օրերից, որ մարդուն, մանաւանդ երիտասարդ մարդուն, քաշում է դուրս, բնութեան հետ խառնելու իր սրտի զեղմունքը և տարուելու հրճուանքների ու անորոշ յոյզերի մի անբացատրելի թափով: Նորաբաց գարնան այդ մատաղ օրերն են, որ յաճախ լցնում են մարդու սիրտ մի անուշ թախիծով, որին փարատելու համար՝ մարդ աշխատում է գտնել մի ընկեր, մի սրտի բարեկամ: Եւ գնում էր Գերասիմ Գաւրիլիչը այդ իր սրտի ընկոր Ծուռուար, 1907

մօտ, դէպի այն տունը, ուր շատ էր եղել նա որպէս սիրահար մի սիրուն կնոջ, իսկ հիմա նա արդէն գնում է այնտեղ որպէս «փեսացու»...

Հին անուանի, այժմ նսեմացած մի ընտանիք էր այն, որ ապրում էր հին փարթաժութեան փշրանքներով: Գաւառը չկարաց տանել նրա «ազատ հայեացքները» և նա, այդ ընտանիքը, բոլորովին տեղափոխուեց Թիֆլիզ, ուր հասարակաց կարծիքը շատ ազատ է և ոչ բռնազրօսիկ: Տիկին Թէլլին էր այդ ընտանիքի գլխաւոր դէմքը, որի վաղեմի գեղեցկութիւնից մնացել էր այնքան, որքան նրա հօր վաղեմի հարստութիւնից: Բայց և այդ գեղեցկութիւնը բաւական եղաւ տարիներով կապած պահել իր հետ Գերասիմ Գաւրիլիչի պէս մի սիրականի: Թեւելին խելօք կին էր և տեսնում էր, որ Գերասիմ Գաւրիլիչին աւելի գրաւիչ «խայծ» է հարկաւոր, դրա համար էլ նա պատրաստեց իր փոքր քրոջը՝ որպէս ապագայ հարսնացու այդ մարդու համար: Փոքրիկ Հեղինէն, այդ 15 տարեկան անմեղ հրեշտակը, «սիրոյ խայծ» լինելու բոլոր հրապոյրները ունէր: Երբ նա աւարտեց ուսումը Թիֆլիզի գիմնազիաներից մէկում, իւրացնելով նաեւ արտաքինի սեթեւութեան հետ և զուր դալու բոլոր մանրակրկիտ ձևերը, 17 տարեկան էր և մի հազուադիւս գեղեցկութեան օրինակ: Հին ազնուականների արիւնը տուել էր նրան նուրբ և գրաւիչ դիմագծեր, երկար հասակ և նազուկ իրանք: Փարթամ մազերից յետոյ մեծ տեղ էին բռնում նրա գեղեցիկ աչքերը, որոնց թերթեւանունքները սովորականից աւելի երկար էին և մի առանձին դրաւշութիւն էին տալիս նրա դէմքին: Նա լաւ զգում էր այդ դրաւշութեան ուժը և երբէք էլ չէր մոռանում, երբ նրանց մօտ էր լինում Գերասիմ Գաւրիլիչը: Նա հասկանում էր իր մեծ քրոջ դիտումները և աշխատում էր թէև չբմեղս ձևանալ, բայց մի ներքին համակրութիւն միշտ էլ մղում էր նրան դէպի այդ «անունով փաստաբանը» որ արժանաւոր և նախանձելի փեսացուի բոլոր արժանաւորութիւններն ունէր:

Այդ վարնան սիրուն օրերին, ուրիշ «թրեւեկող» աղջիկների պէս, նա պահանջ չէր զգում տանից շուտ դուրս գալ: Նա լաւ զգում էր այն գաղտնի համակրութիւնը, որ քաշում էր գաւառից դէպի իրանց Գերասիմ Գաւրիլիչին և չէր սխալւում: Մինչդեռ սեղանատանը նստած, նա հաւաքում էր հէնց նոր խմած սուրճի գաւաթները՝ ներս մտաւ այդ Գերասիմ Գաւրիլիչը, որպէս շարունակութիւնը Հեղինէի ծով-մտքերի:

Հեղինէն խիստ շփոթուեց. նա դեռ տանու հագուստով

էր և չսանրած մազերը՝ ուսերին ցրիւ։—Ախ, հազիւ կարողացաւ ասել նա և մեկնեց սիրուն ձեռքը։

—Ոչինչ, ես հէնց այնպէս եկայ. ի՞նչպէս էք, Վարդանն ո՞ւր է։ Վարդանը տիկին Թելլու ամուսինն էր։

Ներս մտաւ տիկին Թելլին, մի լիքը և առողջ կին, քիչ մաղերով, լիք ու չաղ թշերով։ Նա ընդունեց հիւրին հին ծանօթութեան բոլոր անկեղծութեամբ, իսկ Հեղինէն քաշուեց իր սենեակը՝ զարդարուելու։ Շուտով եկաւ և Վարդանը, մի առողջակազմ, խիստ շէկ միտուքով, 40-ը անց գիւղացի երիտասարդ՝ եւրոպական հագուստով։ Սա Գերասիմ Գաւրիլիչի գիմնադիայի ընկերն էր և կառավարչի պաշտօն ունէր մի մեծ գործարանում։

—Լաւ մեծ գործ ես տարել, խօսեց Վարդանը. սովորական հարց ու փորձից յետոյ, նոր լսեցի գալիս, Իբրահիմ խանը պատմեց, մաշալլա էր որ ասում էր։

Գերասիմ Գաւրիլիչը գլուխը շուռ տուեց և սպասում էր, թէ երբ է դուրս գալու Հեղինէն։

Հեղինէն դուրս եկաւ թեթեւ հագնուած, սանրուած և աւելի ևս գեղեցկացած։ Նրա բոլոր շարժումները, ձևերը, խօսուածքն ու ծիծաղը, ժպիտն ու հոյեացքը—ողջ կարծես ասում էին. երանի նրան, ով տէր է դառնալու այս չքնաղ ծաղկին։

Նայում էր Գերասիմ Գաւրիլիչը այդ ծաղկին և սիրտը լցւում էր մի անզուսպ փափագով։ Նրան յուզող զգացմունքին նա չէր կարող սէր անունը տալ, այն մտքով, որով առհասարակ հասկանում են իդէալական մաքուր սէրը երկու հոգիների, որովհետեւ նրա զգացմունքը աւելի առնական—սեռական հակումներէից էր բխում, քան թէ սրտի մաքուր աղբիւրից։ Նրա սրտի աղբիւրը վաղուց էր պղտորել և նրա տարիքն ու կեանքը էլ չէին կարող թոյլ տալ անցած դարձնել, 20-22 տարեկան ժամանակները եթէ դեռ նա հաւատում էր կնոջ սիրուն, որպէս մի մաքուր զգացմունքի, բայց յետոյ, նրա աչքում նսեմացաւ այդ «սէրը» և կորցրեց «վեհ հրապոյրները»։ Կինը դարձաւ նրա համար սեռական բաւականութիւնների մի անսպառ աղբիւր։ Խորասուզուած իր զբաղմունքների մէջ, ազատ ամեն ընտանեկան սկզբունքներից, բարձր հասարակական կարծիքից և բաւբասանքից—նա դարձել էր մի եռական մարդ և չէր կարողանում ընդունել մի քանի «նոր» ճշմարտութիւններ կանանց հարցի խնդրում։

Այն հայեացքը, որով նա նայեց Հեղինէին, այլ շրջանի կանանց համար գոնէ, վիրաւորական կլինէր, բայց տիկին

Թեւիկն ուրախացաւ և զգաց, որ մօտ էր իր «հաշիւների» գեղեցիկ վախճանը:

—Որքան գեղեցկացել է Հեղինէն.—խօսեց Գերասիմ Գաւրիլիչը, սրտով ցանկանալով իր «նշանի» մասին խօսք պցելու.—Հեղինէն կախեց գլուխը և մի քիչ կարմրեց: Սկսուեց խօսակցութիւնը և նրանք զուրս եկան պատշգամբը: Հեղինէն ազատ շունչ առաւ և մազերը ուղղեց: Աղախինը բերեց ճաշի սարքը և սեղանը սկսեց բանալ:

Ճաշն անցաւ շատ ուրախ: Գերասիմ Գաւրիլիչը թէև գինի չէր խմում, բայց երբ իր սիրած կնոջ և աղջկայ մօտ էր լինում, արդէն հարբած էր զգում իրան: Ասում, խօսում, հանաքներ անում և ամեն կերպ ցոյց տալիս, որ անչափ երջանիկ է, երբ նստած իր «հարսնացուի» մօտ, զգում է իրան գուրգուրող այդ հայեացքները: Շատ չի անցնիլ և նա կառնի այդ հրեշտակին, կտանի իր մօտ, իր բնակարանը, և նրանք կապրեն մի գեղեցիկ և անուշ կիսանքով, որին կնախանձին շատ շատերը, մտածումէր մեր բուրժուայը:

Նրան այժմ ոչինչ չէ հարկաւոր, ոչ փող, ոչ դիրք, ոչ օժիտ, ոչ էլ կնոջ խելքը—այդ բոլորը նա ունէր. և փող, և դիրք, և խելք, նրան պակասում էր միայն մի կին, սիրուն և բնքուշ, որ միշտ իր մօտ լինի, միշտ գուրգուրող և փաղաքշող: Նրա կարծիքով և համոզմունքով ամուսնութեան հարցում դա բոլորն ունում էր ամենագլխաւոր տեղը. այդ էր պատճառը, որ նա սկի չէր էլ մտածում այն «երկուութեան» մասին, երբ մի սրտի մէջ երկու կամ երեք կին կարող են բուն գնել: Անհնելով Հեղինէին և գուրգուրելով Վարեային, նա չէր ընդունում դրա մէջ առանձին «ստորութիւն».—մաքուր զգացմունքի գաղափարը նսեմացել էր նրա մէջ և սիրուհիները վաղուց խառնել, պղտորել էին «մաքուր սիրոյ» աղբիւրը...

Ամբողջ ճաշից յետոյ Գերասիմ Գաւրիլիչը նուիրեց զբօսանքի՝ Հեղինէի հետ: Տիկին Թեւիկն հրեխանների պատճառով տանից դուրս չեկաւ, Վարդանն էլ գնաց իր գործարանը:

Գեղածիծաղ է Թիֆլիզի գարունը: Արևի դուրեկան ճառագայթները, մեղմացնելով մի քիչ եղանակի զովութիւնը՝ մի տեսակ անուշ տրամադրութեան էին հակում զօսնողներին և Գերասիմ Գաւրիլիչը՝ տարուած այդ դուրեկան հոսանքին, ոչ մի բանի մասին չէր մտածում: Նա ուրախ էր, թեթեւ, վճռել էր վերջացնել իր «նշանի» բանը Հեղինէի հետ, միայն դեռ չէր լմանում ո՞նց սկսի և վերջացնի: Նա այդպիսի դէպքերում գործում էր ըսպէի ազդեցութեան տակ և սպասում էր այդ արդէն:

Հեղինէն կարծես հաղկանում էր որ «րոպէն» մօտ է ու շատ անհանգիստ էր։ Նա լաւ ճանաչելով Գերասիմ Գաւրիլիչին, վախում էր մի քիչ նրա ազատ հայեացքներէր, դրա համար էլ քանի գնում, շատանում էր նրա յուզմունքը։

Զբօսներով՝ նրանք հասան մի շքեղ և փառաւոր շինութեան, առջևը հսկայ մաքուր սիւների մի հովանոցով։ Հովանոցի տակ միապաղաղ ապակիները խանութի՝ գրաւեցին նրանց ուշքը իրանց հտեւում ի ցոյց դրած փաթմաւութեան զարդերով։ Դրանք առանց բացառութեան բոլորն էլ օղեր ու մատանիք, մանեակ ու ապարանջան, շղթայ ու մեղալիժ ու հազար տեսակ անգին բար ու շողակ ակունքներ, ամենավերջին ճաշակով կերտած և դեկադենտական նկարներով քանդակած։

Գերասիմ Գաւրիլիչը կանգ առաւ և Հեղինէի հետ սկսեցին դիտել։ Այնքան սիրուն և գեղեցիկ իրեր կային, որ մարդու աչքը չգիտէր որի վրայ մնար։ Մանաւանդ աչք էին ծաւում նրանց վրայի գները՝ 300 ռ., 450 ռ., 950 ռ., և այլն։

Գերասիմ Գաւրիլիչը բաց արեց խանութի դուռը և նրանք ներս մտան։ Գեղեցիկ գործակատարուհին ժպտուն նազանքով դիմաւորեց նրանց և սկսեց ցոյց տալ մի քանի հաւանելի իրեր։ Հեղինէի ուշքը գրաւեց մի մատանի, որ խիստ լաւ ճաշակով էր շինած, ներկայացնելով երկու օձեր, իրարու պինդ զրկած և բաց ընդմէջէր մի մի գեղեցիկ շողակ-ակնով սեղմած։ Մանաւանդ գեղեցիկ էին այն փոքրիկ քաւերը, որ կաղնուկ էին «սիրող» օձերի փոքրիկ աչքերը։ Այդ 5—6 ակները մի այնպիսի գեղեցիկ ճաշակով էին յարմարեցրած, որ մարդ որքան նայում էր, այնքան աւելի էր սկսում հասկանալ «սիրող օձերի» ներքին իմաստը։

Գերասիմ Գաւրիլիչը վերցրեց Հեղինէի ձեռքը և իր ձեռքով նրա հաւանած մատանին դրեց նրա մատը։ Բախտի բերմամբ մատանին նրա մատովն էր։ Գերասիմ Գաւրիլիչը ժպտաց, մի քիչ կարմրեց և բարձրացնելով Հեղինէի ձեռքը՝ սեղմեց իր շրթունքներին։ Սովոր գործակատարուհին իրան չտեսնելու տուեց, իսկ Հեղինէն սկսեց հանել մատանին մատից։ Նա կարծում էր, թէ հանած է անում Գերասիմ Գաւրիլիչը։

—Թող մնա, բռնեց նրա երկու ձեռքից Գերասիմ Գաւրիլիչը և խանգարեց հանել։—Այդ ես առայ քեզ համար և դա թող լինի իմ նշանի մատանին, չէ որ ես... նա չկարողացաւ շարունակել և կրկին համբոյր տուեց նրա ձեռքերին։

Մի թունդ ալիք համակեց Հեղինէի սիրտը և նա կարմրեց ու զգաց, թէ ինչպէս տաքանում է երեսը և քրտնում վիզն ու ուսերը։ Սպասած «րոպէն» էր։

Գերասիմ Գաւրիլիչը վճարեց մատանու գինը և նրանք դուրս եկան խանութից: Դրսևի հովը մի քիչ շունչ տուեց Հեղինէին և նա սթափուեւելով շփոթմունքից՝ առաջին անգամ համարձակուեց թեւարկել Գերասիմ Գաւրիլիչին և մի թոյլ կերպով սեղմելով իր բորբոքուած մտքերով լի գլուխը նրա հպարտ ուսին, ուզեց անխօս կերպով ասել, թէ որքան սիրել է նրան և սիրում է հիմա: Նա նայում էր մատի նոր մատանի-օձերին և ժպտում մի անհուն ժպիտով: Այն միտքը, որ վերջապէս ինքը նըշանուած է և իր նշանածը Գերասիմ Գաւրիլիչի պէս անունով և դերքով մի իրաւաբան է, մի այնպիսի մեծ և անսպասելի ուրախութիւն էր պատճառում նրան, որ նրա փոքրիկ սիրտը անհամբերութիւնից ուղում էր ճաքի: Նա փափագ էր զգում պատմելու այդ ուրախութիւնը ծառերին, թռչուններին, աջ ու ձախ ծանօթ, թէ անծանօթ ընկեր ու ընկերուհիներին,—բայց դա «ընդունուած չէր» և նա լռիկ գնում էր առաջ, մի անհուն երջանկութեան թափով հրապուրուած:

Գերասիմ Գաւրիլիչն անչափ ուրախ էր, ոչ թէ նրա համար, որ նշանուած էր ու սիրահարուած. ոչ, այլ որ շատ հասարակ և պարզ կերպով վերջացրեց այդ հարցը, մինչդեռ ուրիշները բաւական ծանր ու թեթեւ են անում: Նա զգում էր, թէ որքան մեծ բերկրութիւն է պատճառում իր սիրով Հեղինէին և նրա սիրտը լցւում էր մի անուշ գորովով դէպի այդ անփորձ երեխան: Նա սառնասրտութեամբ մտածում էր, որ այդ «նորութիւնն» էլ կանցնի իր համար:

V

Դիշերը բաւական ուշ էր, երբ իր Ռ-ը դարձաւ Գերասիմ Գաւրիլիչը: Նա ամեն բան վերջացրել էլ և առաւօտեան դուրս էր գալու: Խնդրեց ոչ մի նեղութիւն չկրիլ զսնազան դատարկ ծախսերի համար և չգալ իրան ճանապարհ գցիլու կայարանում: Նա այդպիսի «ցոյցեր» չէր սիրում: Մնաս բարեկի հանար մի քանի բոպէ առանձնացաւ Հեղինէի հետ և նրան տուեց խանից ստացած թղթադրամներէից մէկը, 500 ռ.-նոց և ստիպեց աւելորդ ծախսերի տակ չզցել Վարդանին: Ամեն բան կարգադրած էր, հարսանիքը լինելու էր մի ամառանոցում, որ յետոյ պիտի որոշէին: Առ այժմ դեռ գործերը ստիպում էին նրան գաւառը գնալ:

Հանգիստ և խաղաղ սրտով նա փոխում էր իր մանր քայլերը Մոլոլակի սիրուն մայթի վրայով և դիմում իր Ռ-ը: Նա մոռացել էր, որ Վարեան կարող էր գալ և, գուցէ, սպասէր

նրան: Որքան հղաւ նրա զարմացքը, երբ տեսաւ իր Ա-ի ճրագները վառ և Վարեայեայի գլխարկէն ու ձեռնոցները սեղանի վրայ: Տուած խօսքին համաձայն եկել էր խեղճ աղջիկը և վճռել էր սպասել Գերասիմ Գաւրիլիչին: Նրա սիրտը բոլորովին հրապուրուած էր: Եւ ինչպէս չհրապուրուէր. 20 տարեկան մատաղ և ջանել սիրտը սէր էր պահանջում՝ իսկ տանը աղբատուութիւն, դատարանում կեղտոտ գրագիրներ, որ շարունակ նրա դէմն առնում էին (преставали), որոնք բոլորն էլ իր նման քաղցած ու թշուառ մարդիկ էին, նրանցից ոչ մի խելքը գլխին բան չէր կարող սպասել և յուսալ: Ուրիշ բան էր Գերասիմ Գաւրիլիչը. լաւ իրաւաբան և ամուրի: Այդ էր պատճառը, որ նա մի քիչ նկատելով Գերասիմ Գաւրիլիչի քընքուշ վերաբերմունքը դէպի ինքը, սկսեց տեղի տալ և վերջը ինքը բոլորովին հրապուրուեց նրանով: Այդ ճանապարհորդութիւնը մի գեղեցիկ պօէմա էր նրա կեանքում, որ թէև օրինաւորութեան կանոններէից դուրս էր, բայց երիտասարդ սրտի համար մի անդառնալի պօէզիա էր: Նա շատ վաղուց էր պաշտում Գերասիմ Գաւրիլիչին, բայց համեստութիւնը թոյլ չէր տալիս նրան կարծելու, որ ինքը կարող է մի օր նրա պէս «բարձր» մարդու ուշադրութիւնը գրաւել: Նա սխալուել էր: Այս օրուայ հարիւրանոցը բոլորովին ապահովեցրեց նրան, և նա վստահ կերպով վճռեց կապել իր կեանքն ու ապագան այդ ուժեղ մարդու հետ, թէկուզ նոյնիսկ գաղտնի և ապօրինի:

Կոթնած նրա անկողնու վրայ՝ նա մտածում էր և վախում, գուցէ թէ սխալուել է իր հաշիւների մէջ: Այս օր ճաշից յետոյ նա տեսել էր Գերասիմ Գաւրիլիչին թեանցուկ զրօսանքիւ մի շատ գեղեցիկ հայուհու հետ, և «հակառակորդի» միտքը եկաւ բոլորովին փշրելու նրա սիրուն ամբոցները սիրային: Նա դեռ չէր հաւատում, թէ կարող է լինել մի այդպիսի հակառակորդ: Ինչ և լինի, մտածում էր նա, էլի լաւ բան չի գուշակում այդ գեղեցիկուհին և այդ թեանցուկ զրօսանքը: Նա քաջ գիտէր, որ երբէք սովորութիւն չունէր Գերասիմ Գաւրիլիչը թեանցուկ զրօսանք տանել:

—Ախ, Վարեա, դու դեռ սպասում ես,—խօսեց Գերասիմ Գաւրիլիչը զարմացած,—ես ուշացայ, ե՞րբ ենք գնում:

—Զգիտեմ, խօսեց Վարեան, մաղբրը ուղղելով, ես թէև կ'ուզէի մնալ մի քանի օր, բայց եթէ դուք գնում էք, ես չեմ կարող մնալ, ի հարկէ: Բայց որքան ճշ է, ես կարծեցի դուք շուտ կը գար և սպասեցի, պէտք է գնամ. տանը կը սպասեն:

Նա սուտ էր ասում, տանը յայտնել էր, որ գիշերը տուն

չի գալու, իր մի ընկերուհու մօտ կը մնայ, իսկ միտքն այն էր, որ Գերասիմ Գաւրիլիչի մօտ մնայ:

—Ո՛ւր, մէկից անց է և ես խորհուրդ չեմ տալ, մնացէք ինձ մօտ. ես Ձեզ ինչպէս կարող եմ թողնել այս կէս գիշերին: —Նա բռնեց Վարեայի ձեռքը և համբուրւոյ: Վարեան նստեց տեղը, գլուխը թեքեց դէպի նրա ուսը: Գերասիմ Գաւրիլիչը շփում էր նրա սիրուն մազերը և անմիտ հարցեր տալիս, ինքն էլ զարմանալով իր անմիտ հարցերի վրայ:

—է, ասա տեսնեմ այսօր ինչ ես արել:

Վարեան ցոյց տուեց իր նոր կօշիկները:—Շատ բան չուզեցի առնել, որովհետեւ մի բան... Նա խօսքը կիսատ թողեց և նայեց ուղիղ Գերասիմ Գաւրիլիչի աչքերին,

—Ի՞նչ բան, հարցրեց նա:

—Ո՛վ էր այս օրուայ աղջիկը ձեզ հետ թեւանցուկ:

Հարցը շատ անսպասելի էր և որոշ:

—Ի՞նչ ես անում:

—Ոչինչ, շատ «լաւն էր», ուղիղն ասիր, ինձ չես «խաբում»։—խօսեց Վարեան և մի փաղաքշող կատուի պէս սեղմուեց նրան:

—Ես քեզ չեմ խաբիլ, նա իմ հարսնացուն էր, որի հետ ես այսօր նշան դրեցի:

Վարեայի սիրտը կտրուեց, եթէ դուք չէք կարող հասկանալ, թէ ինչ ասել է «սիրտ կտրուեց» ես ձեզ ոչինչ չեմ կարող աւելացնել: Հարսնացու, նշան... այդ բառերը կործանեցին խեղճ աղջկայ ամիսներով փայփայած սիրային պօէզեան:

Առաջին հարուածը տեղի տուեց մի խիստ թուլութեան և նա մի խորը փափագ զգաց երեխի պէս բարձր հեկեկալու, հառաչելու, սակայն խոհեմութիւնը խեղդեց նրան, նա թեքուեց մօտի բարձերի վրայ և մի խուլ ու լռիկ հեկեկոց կատաղի փոթորկի պէս լցրեց նրա կուրծքը:

Դա այնքան արագ հղաւ ու անսպասելի, որ Գերասիմ Գաւրիլիչը ժամանակ չունեցաւ մտածելու, թէ ինչ մեծ սխալ և մեծ յիմարութիւն էր արել: Մի քանի րոպէ նա իրան կորցրեց, վերկացաւ և սկսեց ման գալ սենեակում:

Որքան խիստ է լալու փափագը, այնքան էլ շուտ է հանգստանում ազատ լացից յետոյ յուսաբեկ սիրտը: Վարեան հեկեկաց, հեկեկաց և մի անուշ թուլութիւն պատեց նրան:

Գերասիմ Գաւրիլիչը սկսեց շատ անշնորհ կերպով սիրտ տալ. մխիթարել նրան:

Վարեան բարձրացրեց գլուխը, կանգնեց տեղից և մի վճռական ձայնով ասաց, —Ո՛վ էլ լինի քո հարսնացուն,

որքան էլ պինդ սիրես դու նրան, ես էլի չեմ հեռանալ քեզանից և այսպէս պինդ գրկած չեմ թողնիլ, որ դու ինձ ձգես:—Նա գրկեց Գերասիմ Գաւրիլիչին և ուզում էր խեղդել իր բազուկները մէջ:

—Վարեա, հոգեակս, հանգստացիր, ոչ ոք քեզ չի ձգիլ, դու այժմ յուզուած ես, յետոյ մենք կը խօսենք:

—Դու չե՞ս խաբում,

—Միթէ ես հրը և իցէ խաբել եմ...

Վարեան պինդ համբուրեց Գերասիմ Գաւրիլիչի ճակատը և մի լացակրկնած ժպիտ մայր մոնող արևի պէս շառագունեց նրա սիրուն դէմքը: Գերասիմ Գաւրիլիչը ժպտաց և նրանք արդէն հաշտուել էին...

Գ.—Պ.

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ՆԻ ՄԵՐՁԱԻՈՐ ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՊԻ ՄԱՍԻՆ
ՆԻՐՈՊԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏՆԵՐԻ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐԸ

Մոսկուայում հրատարակուող «Современная Жизнь» ամսագրի խմբագրութիւնը անցեալ տարուայ վերջերում դիմել էր Արևմտեան Եւրոպայի ականաւոր սոցիալիստներին, խնդրելով կարծիք յայտնել Ռուսական Յեղափոխութեան բնոյթի և սոցիալ-դեմոկրատների բռնելիք գործելակերպի մասին: Յիշեալ ամսագրի նոյեմբեր և դեկտեմբեր համարներում տպուած են այդ կարծիքները: Այդ նոյն հարցերի մասին մենք ես փորձել ենք յեղափոխութեան հէնց առաջին ամիսներից ձևակերպել մեր տեսակէտները: Համեմատելով մեր առաձները եւրոպական սոցիալիստների յայտնած մտքերի հետ գտնում ենք որ ըստ էութեան մեր պաշտպանած տեսակէտները յեղափոխութեան բնոյթի և գործելակերպի մասին նոյնն են եղել:

Առաջ բերենք ականաւոր սոցիալիստների կարծիքները, մի քանի աննշան կրճատումներով, բայց առաջ այստեղ դնենք ռուս ամսագրի յարուցած հարցերը:

1. Ի՞նչպէս է հանդիսանում ռուս յեղափոխութեան ընդհանուր բնոյթը: Ներկայ ենք արդեօք բուրժուազական յեղափոխութեան թէ սոցիալիստական յեղափոխութեան:

2. Ի նկատի ունենալով ռուս կառավարութեան յուսա-